

"Im lauf der zeit" Narrazioak liburuko denboraren ildoan

Ana GÁNDARA SORARRAIN

Lan honen egitasmoa Jon Kortazarren eskoletariko batean sortu zen. Modernitate eta post-modernitatearen inguruan ari ginela, denbora lantzeko moldeez eta denbora motez mintzatu zen eta *Narrazioak* liburua aipatu zuen. Nire buruko erritmoa eskolak ordurarte zeramana baino pausatuago izan zen gelditzen ziren minutuetan. Jadanik *Narrazioak* liburuko denboretan barna bainenbilen. Eskerrak, beraz, Jon Kortazarri eskainitako asti eta languntza guziarengatik eta, nola ez, bertze modu batera, baina konstantzian pausarik gabe, bakoitza bere modura, laguntzaile ditudan aitatxi, amatxi eta amari. Zuendako lan honetan jarritako gozatu nahiz gogo guziaren saria.

*Egungo arteetan, fotografiek, kazetek
eta bestek errealitatearen azalpen automatikoa
lortzen ari direnean, ...*

Idatzi honen helburua, Sarrionandiak *Narrazioak* liburuko hamar kontakizunetan erabili dituen denbora desberdinei buruzko hurbiltze ttiki bat egitea bertzerik ez da. Horretarako, denboraren determinazioari erreparatzeaz gain, denbora motak ere aztertzen saiatuko naizelarik. Azkenik, liburuko denborei dagokien begirada orokor bat eginez. Aldez aurretik barkamena eskatu beharrean nago, narrazio zenbaiti dagozkien atalak gehiago luzatu bertze batzuk baino. Izan ere, batzuetan erran beharra gehiago bainuen, bertzeetan, ordea (denbora

erreala zegozkien narrazioetan, kasu), ez da hala izan eta orokorkiago aritu naiz.

Egungo gizartearen gehiengoa denbora beraren mendean bizi gara, erlojuen denbora etengabe eta zatituaren mende, hain zuzen. Mundu hori bera adierazteko moduak zahar-berrituz joan dira. Ez dute jada antzinako arbasoen denbora neurtzeko moldeek balio, adierazkortasuna galdu dute. Errealitate eta biziak azaltzeko ez dute orain arteko neurketek balio, modu desberdinak topatu behar izan ditugu errealitate konplexua ulertzeko eta ulertarazia izateko. Literaturak ere, errealitatearen azalpen automatikoaz haratago, forma anitzak baliotzen ditu. Bertze denbora batzuek asmatzen ditugu ez garelako jada denbora lineal bakar bereko erlojuen mende bizi, ez beti behinik behin. Aunitzetan ez gatoz bat denbora horrekin, desfase bat, koska bat (mila ez erratearren) sortzen da pertsona eta errealtatea neurtzea helburu duen ohiko denbora horren artean. Joseba Sarrionandiaren *Narrazioak* liburuko hamar narrazio hauetariko zenbaitetan haxe bera gertatzen da: erritmo desberdinak markatzen eta bizitzen dituzte erlojuek, bai beraien artean, baita bertan aurkitzen ditugun pertsonaiekiko ere, egonkortasun gabezia irudikatzen dira.

Narrazio bakoitzak bere *tenpusa* du, bakoitza bere modura txertatu delarik errealitate anitz horretan. Eternal, zirkular, dilatatu, geldiak diren deborak ageri dira bertze hainbertzeko konplexutasun eta aniztasuna duen errealitatearen argigarri. Horiexek guziek, denen artean lortzen dute benetako munduarekiko hurbiltasun handia. Bakoitzak, denek beren aldetik eta guzien artean sortzen dute mila alde dituen denboraren prisma. Izan ere, erlojuek agintzen duten mundu honetan, zail da orratzek markatzen duten denboratik ihes egitea. Denbora horren pertzepzio desberdinerako objektu bilakatu da denboraren prisma hori. Honen aurpegi bakoitza eite bat izanik, denen artean batasun bat osatzen dutelarik.

Hizpide dugun liburuan ohiko denboratik aldentzen diren ikusmoldeen proposamen bat aurki dezake irakurleak, denboraren lantze desberdin posible batzuen proba. Izan ere, denboraren azkartasunak, zamak, mugiarazten omen du mundua gaur egun, baina hau ez da beti hala izan. Ez behinik behin antzinako denboretan. Gure aitzineko jendeak urteak zikloka banatzen zituen, naturaren joan etorriak ziren irizpide, urtaroak izaten zituen mugarri eta eguzkiaren izpiak orratz. Lehenago batasun oso baten lekuko zen unitatea, denbora, ez da osotasun bakartzat irudikatzen. Hainbat ikusmira desberdin eta alternatiboz saiitzen gara Denborak antolatzen eta muntatzen. Denboraren ulertzeko modua zatikatuz joan da, gero eta ttikia-goak diren neurritan, fragmentutan, egunetan, orduetan, minutuetan banatu dugu gure bizia. Epe luzerako denboren orde, epe motzerakoen garrantzia da gaurkoa.

Narrazioak narrazioz osatua dago, narrazio bakoitzak bere determinazio edo determinazio eza du eta bakoitza gauzatzeko modu bat erabili da. Horregatik, ohiko denboraren zatikatze honetaz gain, urtaroen joan etorriak zuzendutako istorioak dazkarzkigu idazleak bertzeren artean. Mitoen denbora determinatut gabeak, eguzkiaren errainu eta itzalenak, eta erloju desfasetuen denbora zirkularrak ageri zaizkigu. Denbora manipulagarri bihurtzen duten erlojuak dira kontakizun hauetakoak. Antzina denbora anitzez baliatzen ginen: animalien beharren arabera, urteena, urtaro, ilargi eta eguzki zikloena, ... egun, denboraren izate objektibo eta errealitatearen lekuko garbi denaren zalantzak sortzen dira.

Bi talde nagusitan bana genitzake narrazioak: alde batetik, denbora determinatua dutenak eta, bertzetik, determinatu gabeak. Hala ere, liburuxka honetan biltzen diren denbora desberdinen izatea hori baino aunitzik konplexuagoa da. Horregatik, determinazioaz edo determinazio ezaz haratago, hauetako bakoitza adierazteko idazleak aukeratu dituen bertze denbora molde batzuk izanen ditut kontuan; hala nola, mitoen denbora

(hauetan elezaharren eta naturaren joan etorrien oihartzunak gogora dakarzkigunak bereizi ditudalarik), denbora erreala eta denbora zirkular eta eternala (denbora jarraiaaren kontraposizioan) bereizi ditut. Noski, honako hau proposamen bat bertzerik ez da eta bertzelako irakurketa posibleak ongi etorriak izanen dira. Ni azterketa eta sailkapen hau hautatu izanaren arrazoi ahalik eta sendoenak ematen ahaleginduko naiz. Hala ere, ezin ahaztu da hurbilketa ttiki bat bertzerik ez dela lan hau. Liburuak berak gehiagorako aukera ere eskaintzen baitu, dudarik gabe.

Denbora determinatu eta determinatu gabeen aziaz

Determinazioaren gauzatzea hagitz kontu subjektiboa da. Narrazio bat guztiz determinatua den edo ez erabakitzea zail da zenbaitetan, eta ziur nago erantzun jainkozko eta guztizkorik ez dagoela kasu aunitzetan. Zenbaitetan, data bat ez da nahikoa erreferente sendoa izaten kontaketa bat determinatua den edo ez erabakitzeko. Aitzitik, baliteke data konkretu baten erabile-
rak determinatu gabetzeko ahalmena izatea, denbora guzietarik at utzi eta denbora guzietarako mito bihurtuaz kontakizuna. Guztion burutan dagoen denbora epe edo urte baten manipulatzeak, adibidez, gertakari konkretu batetik orokortasunera eramán gaitzake.

Zail da guztiz zehatza den idatzirik topatzea, nahikoa aspergarria izanen baillizateke datak eta orduak, minutu eta segundoa behin eta berriz errepikatzen dituen testu bat irakurtzea. Horregatik ohikoa da, gaur hizpide ditugun idatzien moztasuna duten narrazioetan are gehiago, momentu bakar batean denbora aipatzea eta handik aitzina irakurlearen esku uztea honen jarraipen eta segimendua.

Narrazio hauetan garbia da determinazioaz landutako denborak badirela, "Sonbreiru baten istorioa"n, adibidez. Gizon zahar batek emakume batenganako sentitzen duen maitasun

bat-batekoa kontatzen zaigun honetan, denbora erreferentzi konkretu bat ematen zaigu hasieran, *arratsaldeko seirak heltzear dira*. Ondoren, ordea, *iluntze, udaberri, neguak aipatzen dira*, berriz ere naturak agintzen dueneko denbora zikloetan barneratuz irakurlea. "Gaueko enkontrua"n edo "Kristalezko bihotza"n ere gauza bera gertatzen da. Hirurak dira determinatuak, beraz. Baina ugariagoak dira, ene ustez, indeterminazioa aditzera eman edo hau erabiliaz eraikiak diren narrazioak. Honekin zera erran nahi dut, badirela denborari erreferentzi konkretua egiten dioten pasarteak, baina kontakizuna bere osotasunean determinatzen ez dutenak. Hasiera aldera denbora determinatua agertzen den narrazioetan ere, ez da behin ere urtearen datu zehatzik ematen, garai, edo X eguneko momentu bateko erreferentzia baizik. Nondik begiratzen den horrelako narrazio motxetarako nahiko determinazio dela, edo narrazioek jarraitzen duten ildoak ikusirik (bertako metafora, erlojuen joko) nahikoa ebidentzia ez edo determinaziotik indeterminazioranzko metamorfosi bat gertatzen dela ere pentsa genezake.

Denbora determinatua gauzatzeko baliabideak ageri dira, noski (urteen datak, orduak). Baina, kontaketa zenbaitetan hasiera batean denbora determinatu egiten duen esapideren bat agertzen den arren, narrazioan aitzina egin ahala determinazio hori galduz doa, ahaztuz, lausotuz edo garrantzia galduz, denboraren desfaseak gertatuz, zirkulartasuna iradokiz eta abar. Baliteke prozesu honen adibiderik garbiena "Arima naufrago bakartiak" narrazioko datarena izatea: *1814ko urriaren hamazazpia*. Lehendabiziko irakurraldian, agian, denbora zehatzaren seinale garbia iduri dakioke irakurleari esaldi hau. Zer du ordea berezi data honek? Sarrionandia maiz irakurtzen duen irakurle orok aski ongi badaki, idazle honek Herman Melvillen obrarekiko testuartekotasuna aunitzetan erabili izan duela bere lanetan. Kasu honetan, H. Melvillen biografiarekin lotura zuzena agertzen da datan. Izan ere, Herman Melvillek 1841ean ekin zion Acushnet izeneko bale ontzian Hegoaldeko Itsasoetaran-

ko bidaiari. Beraz, bidaia bien urtea bera da, azken bi zifren ordena aldatuaz gero. Testuartekotasun honekin hain determinatua zirudien narrazioak galdu egin du bere izaera konkretua, determinatu gabea egin da, "atenporal" bihurtuz. Horrela, narrazio konkretu baten denboraz haratago joanez. Hortaz gain, narrazioak aitzina egin ahala marrazten zaigun kronotopo determinatu gabeak eta istorioak berak duen oihartzun mitikoak begi bistako emaitzak ematen dizkigu.

Are gehiago, liburuaren osotasunean denbora determinatu gabea nagusi dela erratera ere ausartuko nintzateke. Nolabait erratearren, denbora mota anitzak dira, baina ia guziak daude indeterminazioaren hariaz josiak. Indeterminazioa, ordea, ez da guzietan berdin gauzatzen. Ia denak dira denontzaako ezaguna den denbora kronologiko eta historikoan zehazki koka ezinak, istorioak noiz gertatzen direnaren inongo erreferentziarik ez dutenak, alegia, zenbait kasutan.

Determinazio eta determinazio ezaz gainera, azpi denbora desberdinak banatu izanaren arrazoiak, erran bezala, zera izan da, determinazio nahiz indeterminazioa modu aunitzetara gauzatzen dela narrazio hauetan eta, bakoitza, denbora desberdin baten lekuko dela. Are gehiago, ene ustez, denbora mota desberdinak bai, baina indeterminazioa da narrazio ia guzietako denboren ardatz. Orokorrean badute narrazio guziek koherentzia tenporal bat, narrazio bakoitzaren idazketa eta barne denboraz haratagokoa: determinatu gabeak dira ia guziak. Ziur aski jende aunitz ez da nirekin ados egonen hitz hauek irakurri eta berehala, baina utz lezadazue lehendabizi nire ikuspuntua azaltzen eta argumentatzen, eta, ondotik, izanen dugu denbora (determinatu edo determinatu gabea, lineal edo fragmentarioa) kontra egiteko.

Beraz, lehen sailkapen orokor baterako nire proposamena hau da: alde batetik, denbora determinatu gabea duten "Estazioko begiradak", "Arima naufrago bakartiak", "Ginebra erregina herbestean", "Itzalarekin solasa" eta "Mezurik gabeko he-

riotza" leudeke, hain zuzen lehen bortz narrazioak direnak, eta baita azken biak diren "Amodio fantasia bat" eta "Marinel zaharra" ere. Bertzetik, "Sonbreiru baten istorioa", "Gaueko enkontrua", eta "Kristalezko bihotza", aurreneko bortzei jarraiki sei, zazpi eta zortzigarrena direnak leudeke.

Ondoko pasarteetan narrazio bakoitzean erabilitako denbora mota eta determinazioa iruzkintzen ahaleginduko naiz.

Denbora mitikoak

Denbora mota honetan landuko dituan narrazioak "Arima naufrago bakartiak", "Ginebra erregina herbestean" eta "Mezurik gabeko heriotza" dira. Lehengo narrazioan aurkitu dugun ezaugarri nagusia determinazio gabezia eta honekin jokatzeko idazleak sortzen duen narrazio hibridoak dira. Bigarrenean ere denbora determinatu gabea izanen dugu, baina erreginarenean urte kopurua aipatzen duena. Azkenik, hirugarrenean, determinazio gabezi bera dagoen arren, urtaroei zehaztuko dute istorioa gertatzen direneko denbora. Beraz, denbora mitikoa komunean duten arren, indeterminazioa desberdina da guzietan, guztizkoa gertatu ez eta konbinazioak gertatzen direlarik.

Mitoen denborak denok, noizbait, ipuin eta kontaketeetan entzun izan ditugun denbora hilezkorrak dira. Denbora historiko eta linealak aitzina egin arren bertze garaietako, egiazko nahiz ustezko, espaziotara eramaten gaituztenak, hain zuzen. Ez daude ez gertu, ezta urrun ere. Daude. Gure memorian gorderik, denbora kronologikotik at izan ziren sortuak.

Narrazio hauetan mitoen denbora mota bi bereiz daitezke: alde batetik, ipuin eta fantasiako, elezaharrena, "Arima naufrago bakartiak" eta "Ginebra erregina herbestean" narrazioetakoa. Bertzetik, naturaren berezko erritmoak jarraiki sortzen diren zikloenak aurki ditzakegu, "Mezurik gabeko heriotza"n, kasu.

“Arima naufrago bakartiak” en denbora mitikoa dugu. Elezaharrekin, Coleridgeren *Marinel zaharraren balada* liburuaren pasarteekin, narrazioaren hasierako aipamenean idazleak berak ematen digun erreferentzia ukaezinarekin (Herman Melville-ren hitzak ekartzen baititu gurera) eta bertze hainbat eta hainbat marinelen kontakizunekin gurutzatzen baita. Denbora determinatuarekin ematen dio hasiera narrazioari; hau da, narrazioaren hasiera denbora determinatu batean kokatua aurkezten zaigu, 1814ko urriaren hamazazpia dataren bitartez. Data honi dagokionean, ordea, determinazioa hankamotz geratzen da *Moby Dick* liburuaren idazlea bidaiari abiatzen deneko data bera baita, azken bi zifren ordena aldatuaz gero. Gainera, narrazioan barna determinazioa galduz doa istorioa azkenerako guztiz identifika, determina ezina egiten zaigularik. Determinaziotik indeterminaziorako bide hau argumentuarekin aldera genezake. Marinelak ekaitzak eragindako zurrunbiloa dela eta, galduta daude itsasoan. Irakurleari, hainbertzez, marinelei itsasoaren amorruren ondorioz sortu zaien egoera erreferentziarik gabea, denbora (bide batez baita lekua ere) determinatu gabea dela medio sortarazten zaio.

Denbora determinatu gabea narrazioaren argumentuarekin bat dator; izan ere, marinelak ekaitzaren ondorioz galtzen diren momentutik hasten da denbora determinatu gabea izaten. Marinelak galduak direnetik egunaren zikloak markatzen dituzten fenomeno logikoez (gaua, goiza) gain ez da denborarekiko bertze erreferentziarik. Irakurlearendako, ordea, narrazioaileak darabilen determinazio falta dela medio gauzatzen delarik.

Narrazio honek badu “Estazioko begiradak” kontakizunaren denborarekin erlazio estua. Alde batetik denbora mitikoaren oihartzuna du, baina bertetik denbora eternala adierazten dute narrazio hau osatzen duten pasarteek. Izan ere, zenbaite-tan hertsiki dago erlazionatua mitoen denbora eta honek aunitzetan iradokitzen duen denbora eternala.

Kontakizun hauetan biltzen diren pertsonaien ezaugarrieta-ko bat bakardadearena da. *Bere begirada geltoki bakartian, bakarrik bere buruarekin mintzo da* edo bigarren narrazioko *irla bakarti bat zen, bakarrik geratzeko beldurragatik* eta abar. Ber- tzalde, harrigarria da narrazio bietan bakardadearen agerrera esplizitua kontakizunaren erdian kokatua egotea gutti gotti be- tti (pasartetarik 7.ean lehenengoan eta 22 pasartetarik 13.ean bigarreanean).

Horretaz gain, denboraren iragaitearen sinbologia berezia darabil Sarrionandiak bere narrazio hauetan; dortokak, zahar eta geldoak. Irlara ailegatzen diren unetik aitzinera dortokaka dira denboraren iragaitearen eta moteltasunaren erakusle, sin- bolo. Lehen narrazioan, berriz, aulkiak izanen dira gauza bera- ren erakusle.

Azkenik, isiltasunak amaitzen eta ixten ditu bi narrazio hauek: *eta zurezko aulki zahar eta hautsi bi gorolditzen, isilta- sunean, isiltasunak ez bait du trenik hartzen; albatro mutuek soilik igar zezaketen paper puska haletan e zegoela deusere izkiriaturik.*

"Ginebra erregina herbestean" narrazioan denbora mitikoa dugu berriz ere. Arturo erregearen elezaharreko giro eta pertsonaiak oinarri harturik, hain ezaguna den istorio horren denbora determinatu gabean kokatzen du irakurlea. Elezahar Internazional hori gure herri eta inguruetara ekarriz (Arrasate, Urkiola), gure herriko ateetatik urrun baino urrunago gertatu den istorioa gure bide estratetaraino hurbiltzen du. Pertsonaien arteko berezko erlazioak nahasiz (Lanceloten semearekin ohe- ratzen da Ginebra erregina, ez Lancelot berarekin), hemen agertzen den denbora mitikoa gogora dakarkigun arren, inde- terminazioa areagotu egiten du, irakurleak elezaharrarekin be- rez egiten dituen loturak hautsiz eta narratzailearen mende jarriz. Jadanik ez dira Britainiar uharteetako biztanle, Euskal Herrikoak baizik.

“Mezurik gabeko heriotza”ko pertsonaiak naturarekin uzartuta, bere usadioen mende, bizi bertze erremediorik ez duten baserri munduan bizi dira; beraz, naturak darama denboraren zama, eta berarekin, pertsonaien bizitzak. *Egun luzeen aroa; iluntzea; goiza; eguzkiak, abailkeran, mendien marra ukitzen zuenerako iturrian elkartzen ziren, iluntzera arte; eguzkia... mendietan murgiltzen da; oraindik. Eguzkia noiz eta non, pertsonaiek hau edo bertzea egin. Gainera, pertsonaien jarrera eta Martintxok irudikatzen duen primitibotasuna dela medio antzinatasuna dario kontakizunari, usainak baitira behin eta berriz errepikatzen narrazio osoan zehar: *hauts bustiaren usain lizarretako onddoen usain, ortzadar usain...**

Erran bezala, hiru kontakizun hauen denbora mitikoa da, nahiz eta bi mota denbora desberdinetan sailkatu ditudan. Hala ere, naturako denboraren araberako indeterminazio hau bertze hainbertzeko narrazioetan agertzen da. Idatzi honek aitzina egin ahala azalduko ditudanak.

Denbora erreala

Denboraren erreala gailentzen da “Itzalarekin solasa”, “Sonbreiru baten istorioa”, “Kristalezko bihotza” eta “Marinel zaharra” narrazioetan. Aipatu berri ditudan lehen eta azken narrazioek denbora determinatua dute eta bertze biek determinatua. Hala ere, determinazio hori “Sonbreiru baten istorioa”n orduak direla medio gauzatu da eta, “Kristalezko bihotza”n urte eta urtaroak direla medio. Determinazio falta, ordea, denbora mitikoa zuten narrazioetan ez bezala ez da inola ere gauzaten. Beraz, ez dago hibridismorik zentzu honetan.

Denbora erreala gauzak orden logiko batean, denboraren iragate arrunt eta homogeenan gertatzen denari delitu diot. Inongo desfaserik jasaten ez duena, hain zuzen. Denbora honetan ez dago minutuen eternaleko luzapenik, ez eta mitoen

oihartzuna dakarren denbora "ez-tenporal"ik ere. Hau da, denborarik gardenenak ageri dira narrazio mota hauetan.

Liburu honetan lau narrazio daude denbora mota honen arabera landuak. "Itzalarekin solasa" eta "Marinel zaharra" determinatu gabeak dira, "Sonbreiru baten istorioa" eta "Kristalezko bihotza", ordea, determinatuak. Azken bi hauen determinazioa desberdin ematen zaigu, lehenengoan ordua aipatzen da *arratsaldeko seirak heltzear*, bigarreanean, urte eta urtaroak direla medio egiten da zehaztapena *gure Jaunaren larehun eta berrogeita laua zen, uda*.

Erran bezala, denbora mota hau ageri da "Itzalarekin solasa"n. Honetan, ez dago inolako denbora erreferentziarik, determinatu gabea da guztiz, kontaketa itsua da zentzu honetan. Indeterminazio honetan ageri den denbora, ordea, erreal da. Kronologia logiko bat darama, bertan kontaktzen dena egungo denbora lineal eta logikoan gertatzea posible litzatekeen edo ez alde batera utzirik, ez du denbora desfaserik jasaten eta lineala da. Gauza berdina gertatzen da "Kristaleko bihotza"n. Denbora honetan ez da inolako desbideratzerik gertatzen, eta lehen aipatutako kontakizunaren barne logika bera du. Bi narrazio hauen arteko konparaketa egitean, denbora bera izan ordez berdina zutela erran izanaren arrazoa, azken honek hasiera batean behinik behin, denbora erreferentzi konkretua eman izana da, nahiz eta gero erreferentzia objektibo¹ oro galtzen den.

"Marinel zaharra" narrazioari dagokionean, denbora erreal agerikoa duen narrazioa izan arren, kalatxorien mitoak, *portuko ordu galduek* mitoena den kutsu betiereko bat somatzen zaio narrazioari. Zentzu batean narrazio hau "Arima naufrago bakar-tiak" narrazioaren kutsu berekoa da. Honetan ere Melvilleren liburuaren oihartzuna dakarren *bale zuri bat* agertzen da, baita

[1] Erreferentzia objektibo: ardatz kronologiko batean urteen arabera kokatu ahal dena. Honelako inongo erreferentziarik gabekoa, ordea, testu itsua bezala izendatu dut.

Coleridgeren *Marinel zaharraren balada* liburuko txorien mitoa eta izenburua. Beraz, ezin saihestu da mitoen oihartzuna duen narrazioa dela hau.

“Sonbreiru baten istorioa”ko denboraren arazoa zera da, erreala izanik ere, egitura borobila duen istorio bat aurkezten digula idazleak. Egitura zirkularra da, bere baitan ixten baita ipuina, azkenean hiru lerro gehitzen dizkiolarik. Hasiera nahiz amaieran errepikatzen diren hitzak hauek dira: *Elurte handia eginen du goizaldean eta ez dira malutak urtuko, hirinezkoak balira bezala geratuko dira gauza guzien gainean, zuhaitz arramak ere zuritasunaren azpian makur araziaz, eta altzairuan bezala isladatuko dira lehen eguzki errainuak, ahul eta ausartak. Orduan, egunsenti gardenean, ezkurdian barrena noraezean ibiliko da Lorelei, eta elurtzan erdi estaliriko sonbreiru bat aurkituko du. Eta azken hiru lerroetan gehitzen diren hitzak: eta berehala, hantxe aldamenean, ia erabat estalia, agure baten gorpua. Gorpuaren aurpegiko irribarre mutu eta ergela, neskatilari, haren egoerarekiko desegokia irudituko zaio dira. Egitura honek denbora erreal hori haratago eramanez denboraren errepikatze, banaketa edo zatitze desberdin bat ematen digu aditzera. Denboraren ikusmira desberdin batetik daude aurkeztuak gertaerak. Hau da, denbora puskak bertze modu batera itxeki dira.*

Bertzalde, *hasiera eta amaierarik ez duen errealitateari hasiera eta amaiera bat imintzea da literatura* hitzek amaierako azken hiru lerroen jatorriaren berri ematen digute. Izan ere, erranak erran, idazleak, errealitatearen hasiera eta amaiera gabezia hori erakutsi nahian, egiturako hasiera eta amaiera bera jartzen ditu, baina aldi berean, bukatzerakoan, benetako bukaera literario bat ematen dio bertze hiru lerro gehituaz. Beraz, denbora erreala den arren, denbora zirkularra iradokitzen du. Horrela, literaturaren errekurtsioekin eta ustezko eginbeharrekin jolastuz, zirkulartasun horretatik haratagoko amaiera bat ezartzen diolarik.

Gezurra badirudi ere, hau izan da lana idazten ari nintzelarik arazo gehien sortu dizkidan denbora mota. Izan ere, narrazio batean baino gehiagotan gertatzen da denbora hau, baina narrazio guzi hauek hibridoak dira. Honekin zera erran nahi dut, momenturen batean denbora erreala agertu arren, denek jasaten dutela denboraren trataeraren edo ulertzearen aldaketaren bat.

"Mezurik gabeko heriotza"n denbora erreala ageri dela pentsa genezake. Ene ustez, ordea, eguzkiak markaturiko eta baserriko mundu mitikoaren denbora ageri zaigu bertzea baino gailenago. Horregatik, denbora bera duten gainontzeko narrazioekin batera alpatua dut lehen atalean.

Denbora zirkular eta eternalak

"Estazioko begiradak" eta "Gaueko enkontrua" dira *tempus* honen adierazle nagusiak liburu honetan. Hala ere, badituzte elkarrengandik argi eta garbi desberdintzen dituzten ezaugarriak Horregatik, akaso, eternalitatea lantzeko sinbologia eta moldeei dagokienean elkarren orekatzaile gertatzen dira. Alde batetik, lehenengoa determinatu gabea izateaz gain, orratzak geldirik dituen horma-erlojua da bertako denboraren gidari. "Gaueko enkontrua"n, ordea, determinatua izateaz gain, hare aleen jarioa geldituz gero denbora pausatzeko eta eteteko gaitasuna duen hare-erlojua da gidari.

Deigarria da betierekotasuna gauzatzeko idazleak erabili dituen bi modu hauek. Izan ere, narrazio bakoitzak bere eternalitate propioa du, bertzearekin komunean betierekotasunaren ideia eta hainbat bertzelako elementu dituen, baina, era berean, gauzatzeko modu desberdinak dituztenak.

Orokortasunari begira, "Estazioko begiradak" narrazioa determinatu gabea den bezalaxe, "Gaueko enkontrua" determinatua da, *ilunabarreko zazpirak laurden gutiagotan*. Hala ere,

bien arteko kidetasuriak ugariak dira. Kidetasun hauek ba-koitzari begiradatxo bat bota ondotik azalduko ditugu.

“Estazioko begiradak” narrazioan erranguratsua da hagitz idazleak denborari erreferentzia egiteko darabilen lexikoa, denborak uste baino zama handiagoa baitu narrazio honetan. *Orratzak geldirik dituen horma-erloju bat; orratz zaindariak abandonoarean orduetan; berunezko arratsak.* Orratzen irudiarren bidez erloju-denbora irudikatzen da, geldirik dagoen denborarena. Estazioko denbora fisikoa geldirik baitago.

Denbora fisiko horrek, bere geldian, desterraturik, galdurik, hutsik dauden pertsonaiak, beren biziak, “zaintzen” ditu. Estazioko denbora ezin da ohiko elementu neurtzaileen bidez neurtu ahal. Bertze denbora berezi bat dut estazioak² ohiko parametroen bidez neur ezin daitezkeena (erlojuen bidez, kasu). Pertsonaia hauen hutsalak beraien istorioek denboraren ardatzean kokatuta daudeneko lekuari buruz ere bada zer erranik. Izan ere, 2. mailako istorioek osatzen duten denbora epeak, pertsonaia nagusiaren istorioan narraztaileak egiten duen denbora parentesi mentalak, lehen mailako istorioaren estazioko denborarekiko hutsune horretan baitaude sortuak. Nolabait ere pertsonaia nagusiaren buru barnean sortzen den bertze denbora horretan. Behin eta berriz pertsonaia nagusiaren gogamenean errepikatzen den denbora hutsalean. Beraz, estazioko denbora kronologikoari inongo erreferentziarik egiten ez zaion hutsunea, hau da, bigarren mailako istorioei dagokiena, pertsonaia nagusiaren imajinazioak sortuko dituen bigarren mailako ustezko pertsonaien izaera hutsalean proiektatua egon liteke. Akaso, pertsonaia nagusiaren biziaren hutsalak estazioko denbora hutsean sortutako parentesian sortuko dituelarik hainbat bizi hutsal. Hain zuzen, pertsonaia eta denboraren arteko erlazio hertsia lekuko da pertsonaia gehienak denbora-

[2] §5, *Senarra hamaiketako trenan helduko dela uste du... eta ez daki hamaiketan trenik ez dagoela.* Pertsonaiek beraien ere ez dakite estazioa ez dagoela ohiko denbora hautematearen mende.

ri buruz hausnartzera etorri izana estaziora, edota denboraren legeak hausten saiatzea (pertsoneaia narratzailearen beraren hitzetan adierazia dena): estazioak badu erlazio berezia denborarekiko. Pertsonaia bertara joaten dira denborari buruz hausnartzera, oroitzera, denboran atzera eginez, ahaztera, denboraren iraganari ez-ikusiarera egitera.

Tren geltoki honetan ohiko denborarik-eza, denbora "antzua", bertan biltzen diren pertsonaien (pertsoneaia nagusi zein honen mentean sortutako) isla da, ez baitira edonolakoak pertsonaia hauei dagozkien ingurukoak izan daitezkeen ezau-garriak: § 3 bakarrik, bere buruarekin mintzo; § 4 estazio lohi honetara etorri da, oroitzeko edo, ez daki, ahaztutzeko; § 5 bere senarraren zain etorritako andere bat; esperoan dago; § 6 itzalak bakarrik inguruan; § 7 bere begirada geltoki bakartian zehar.

Errepikakortasun irudipena dario narrazioari. *Burdinbide amaigabe; trenaren gurplek egunero ehun aldiz zapalduko erloju baten antzera; estazio honetara dator ilunabarreko... etxeko zerbitzari bat bere bila etortzen den arte.* Ezinbertzean aipatu beharrekoa da pertsonaia nagusiak bertze ustezko pertsona horien irudia eraikitzen duenean hauen aurkezpena behin eta berriz toki beretik hastea, behin eta berriz pertsona eta istorio, bizi, desberdinak imajinatzea. Horrela, idazleak amaierarik gabeko denbora, errealtatea, eternitatean errepikatzen den espazio batera garamatzen irudipena sortzen zaigu.

"Gaueko enkontra"n denboraren manipulazioa da nagusi. Denbora determinatuz hasten da narrazioa, bertze hainbat kontakizunetan bezalaxe, *ilunabarreko zazpirak laurden gutiagotan; martxoko egun arrunt ia itzalian.* Jendea ordularien murrizketan bizi edo ez, gaueko eta eguneko pertsona bezala sailkatzen ditu pertsonaia batak, baita narratzaileak ere. Gauekoak denboraren murrizketarik gabe bizi dira, egunekoak, ordea, erlojuen murrizketapean.

Denboraren manipulazioaren lekuko ezin hobea da Denbora harezko erloju batekin identifikatu eta honen ale lodi batekin pasabidea ixten duelarik, denbora gelditu dela kontatzen zaigun pasarteak: *denbora gelditu egiten da, hare ale lodiago batek eragozten bait du erlojuaren bitarteko zulo txoa*. Harezko erloju hori da, jainko batek eginen lukeen bezalaxe, narrazio pertsonalen denboraren iragaitea zuzentzen duena, denbora geldituz, luzatuz, amaigabe bihurtuz. Horrela, ale lodia desegiteak denboraren jarraitzea ekarriko du: *hare erlojuan, ale lodia desegin eta itzuli egiten da denbora apurka apurka eta urduri*. Hau da, ipuin honetako jendea, denbora bere erritmoen arabera mugitzen duen harezko erlojuaren mende bizi da.

Dilatazio eta uzkuertzeak denboraren iragaite irregularra sugeritzen dute: *une luzeak iragaiten ari, Mikel han, lantegi atari haretan, hare erloju bitarte hestuko baten aleak bezain astiro iragaiten bait dira uneak. Batbatean, ordua iristen da*.

Hortaz gain, narrazio honetako denborari betierekotasun kutsua somatzen diot nik. Alde batetik, *erloju orratz geldo, orratz hain astiro, bertzeko egunen zirkulu, egunen iragan eta gu beti zai egoteak, pertsonailetako baten errepikazio bereziak, gertaerak, posibilitateak... bizi egiten nituen gauzok, eta idatzi ere, zirkuluan idazten nuen halegia hitzek eraginik, ziur aski. Pertsonaiek beraiek ere sugeritu egiten dute niri denbora ez dela iragaiten eta nahi duzuna aukera dezazula gustatzen zait zineman... gero suizidatu egin zela uste dut, baina gu bila etorri eta hemen aurkitzen dugu beti*.

Bigelago aipatu dudanez, erloju hauen artean elkarrizketa berezia dago. Paralelotasun antzeko bat gertatzen da bien artean. "Estazioko begiradak" narrazioan orratzak geldirik dituen horma-erloju aurkezten zaigu, baina "Gaueko enkontra"n denboraren iragaitea, hare aleen jaria lez, bere baitan manipulatzen duen hare-erloju dugu. Batean denboraren neurtzaile diren orratzek ez dira mugitzen. Bertzean, aleak jarioan bai, baina itxi egiten da pasabidea.

Era berean, bi narrazioek egiten diote erreferentzi zuzena amaieran isiltasunari: *urezko aulki zahar eta hautsi bi gorolditzen, isiltasunean, isiltasunak ez bait du trenik hartzen, etaheuren alboan pausatze ziren albatro mutuek solik igar zezaketen barruko paper puska haietan ez zegoela deusere izkiriaturik*. Denbora eternal hauetan geratzen dena mututasuna, isiltasuna da.

Denbora desberdinak aztertzen saiatu naizen honetan, denborarenganako begirada desberdin bakoitzaz narrazio bana sumatu dut nik. Hala ere, badira liburuan zehar isilka agertzen diren denbora alternatiboak ere: *abandonoaren orduen lekuko den estazioa, zain dagoen jendearen denbora, gauaren denbora*. Baina denbora eternalaz osatuak dauden narrazio bietan *zain, esperoan* dagoen jendearen denbora nagusitzen da berteen gainetik.

Denbora irudiz asetutako denbora eza:

Azken aurreko narrazio den "Amodio fantasia bat" narrazioaren kasua berezia da. Izan ere, Sarrionandiak berak "Narrazioei ohar batzu" atalean dioen bezalaxe, kontakizun baten inguruan txertatzen dituen eguneroko egoera eta gogoetetz dago osatua. Beraz, argumentudun kontaketak bere denbora daraman arren, bertze errealitate "puskel" denbora eza darie. Bere osotasunean da determinatu gabea narrazioa, nahiz eta argumentudun kontakizun ezagunean *usoak iragaiten direneko ordua, gauerdia, egunsentia* eta abar aipatzen diren. Beraz, neurri batean naturaren denbora mitikoen arabera gauzatzen den narrazioa da. Hala ere, inguruko bertze pasarteek independenteak dira honekiko eta ez dute denboraren kohesiorik erakusten.

Eguneroko egoera eta gogoetetan oinarrituak dauden pasarte ttikiek, ordea, badute liburu osoan zehar landu eta aipatuak izan diren denbora eta honen sinbolo izan diren irudiekin

loturaririk. *Itsasoa, ispilua, zatiak, hirian gertatzen deneko enkontrua, erlojua, ilunabarreko trenak, estazioa, dena sostengatzen duen hare haria, euri tantak hiriko teilatu, harlausa ta kristalen aurka...* denek dute aurretiko narrazioen elementu edo pasarteren baten oihartzuna. Beraz, nahigabe bada ere irakurri berri diren kontakizunetako denborak oroitzen ditugu. Hau da, denbora konkretu edo finkori kez izan arren, aitzinean landutako denboren oihartzunen jabe dira pasarteak.

Hausnarrerako denborak

"Erlojuetako denboraren arauera moldatzen dira egun gure bizitzak, eta gure aldetik erlojuen esklabutzak hori onartzen da, denbora bera zer den eta geure bizitzaren zentzua ere zein den hausnartzeko astirik geratzen ez delarik".³

Erlojuen esklabutzak sortzen digun denbora falta aipatzen da Sarrionandiaren hitz hauetan. Liburu honetako narrazio batzuetan, ordea, horretarakoxe kreaturiko denbora, denbora ezak eta espazioak eskaintzen zaizkigu. Liburua bera da denbora bera zer den, zer dioen eta zer erran dezakeen hausnartzeko *tenpus* desberdinak eskaintzen dizkiguna. Lehen narrazioan agertzen zaigun denboran, bizitzaren zentzuaz hausnartu eta denbora zer denari buruz pentsatzeko beta dugu: *gogoratu, oroitu, imajinatu, ahaztu, pentsatu, asmatu, behatu, begiratu, ikusi*, egiten da. *Eguna iragan eta gu beti zain; gauekoek ez dute ordurik eta begira zelako morrontza ezartzen digun guri erlojuak...* Jadanik aipatuak direnak eta eman daitezkeen adibideak aunitz dira, baina ez nuke sobera adibiderekir irakurlea asperrarazi nahi. Nahiko adibide garbia da liburua bere osotasunean. Izan ere, denbora desberdin posibleen moldaketek Denborari buruzko hausnarra dakarte derrigor.

[3] *Hi ez naiz hemengoa, "Denboraren fabrikazioa".*

Tresna ugari eskaintzen dizkigu liburu honek: denbora gelditzeko ahalmena duten erlojuak, denboraren iragaite eternaleko estazioak, mitoen denbora hilezkorra gurera hurbildua, trena... bertzerik da nola erabiltzeko eta ulertzeko abildadea duen bakoitzak. Beraz, mota desberdineko denboren gainetik Denboraren hausnarreko espazio irekia zabaltzen digu liburu honek.

Gogoetak

Iruzkinetan errandakoaren bilduma lanttoaren hasieran emana dut. Hala ere, ez da soberan egonen errepasso ttiki bat egitea. Alde batetik narrazioen izaeraren determinazioaz jardun dugu. Nahikoa garbi geratu delakoan nago hamar narraziotarik hiru bertzerik ez direla determinatuak. Bertze zazpiak determinatu gabeak dira bere osotasunean edo "Arima naufrago barkartiak" narrazioaren kasuan bezalaxe, narrazioaren hasieran agertzen den data ez da nahikoa determinazioa lortzeko. Aitzitik, determinatu gabetu egiten baitu kontakizuna.

Bertzetik. Lau denbora mota desberdinetan sailkatu ditut: elezahar eta naturaren denborak osatzen duten denbora mitikoa, erreal eta eternalak. Guztien artean, ordea, duten denbora dutela, duten determinazio dutela ere, Denboraren agerpen anitzak bertzerik ez dira. Liburua prisma bat da. Bere baitan Denbora gordetzen duen alde anitzetariko prisma da. Alde aunitz ditu, desberdinak, konbinagarriak, denak zilegi, denak emankor, denak literatura.

Denborak aldatuz doaz, erlojuak agintzen ez zuten denboretatik itzalen bidezko erloju eta hare-erlojuen denboretan sartu ginen. Ondoren, erloju analogikoak asmatu genituen, espazioarekin lotua dagoen neurketa mantenduaz oraindik ere. Azkenik, erloju digitalen aroan sartu gintuzten. Liburu honetako erlojuak, ordea, desberdin ageri dira. Orratzak geldirik dituzten horma-erlojuak, bata bertzea baino motelago doazen eskuko

erloju eta hormetakoak, denbora guztiz bere mende duten hare-erlojuak. Izan ere, errealitatean zehaztasuna irabazten joan den arren, denbora neurtu eta bereziki ulertu eta erakutsia izateko ez baitago modu bakar bat.

Amaitzen ari garela igarririk, Sarrionandiak erraniko hitz batzuen gogoeta ttiki bat egin nahiko nuke. Mitxel Sarasetak 1984an Sarrionandiari eginiko elkarrizketa batean "Zer da literatura hiretzat, ihesa?" galdetzen zion. Idazleak zera erantzun zion "Ihesa ez. Literaturarekin ez duk inora ihes egiten". Elkarrizketa hau *Narrazioak* liburua argitaratu ondorengo urtean eginga da. Baliteke literatura fisikoki ihes bat ez izatea, bai, ordea, gure buruarendako ihesbide paregabea. Mundu hau utzi eta bertze mundu, garai eta denboretako paisaietara ihesian joateko aukera. Agian, literatura, momentu hartan preso zegoenaren ihesbide izatea, edo bertzeon ihesbiderako egin izana denbora sorta bilduma hau. Norberak bizi dueneko denbora ulertzeko *tenpusak* eskuragarri jarritz, bakoitzak bere denbora propioa topatzeko erabili izana.

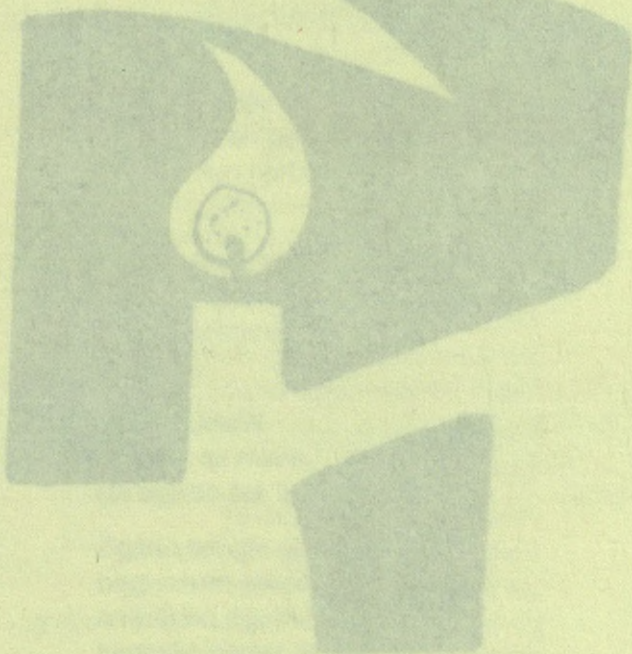
Denboraren hautematea aldatuz joan da. Denboraren zatikatze geroz eta ttikiagoaz gainera, zati horiek euren artean lotzeko, josteko, ulertzeko eta adierazteko molde berrien bila abiatu gara aspaldi honetan. Errealitate hautemateko molde horien erakusgarri ote *Narrazioak* liburuko narrazio sorta?

Denboraren adierazkortasuna ahalik eta gehien behartua dago liburuan, ahalik eta modu desberdin gehienetara adierazia edo, hobe erranda, moldatua izanik. Horrengatik, *Narrazioa*-keko denbora guzien bilduma bat eginez gero, erran nahi dena erran nahi delakoa izanik ere, adierazteko modu anitz baditugula ikusiko dugu. Nolabait, denbora puskatan zatituko bage-nu, geratzen zaizkigun fragmentoekin eraikuntza berriak eta desberdinak egin ditzakegula erakusten digu. Baliteke narrazio desberdinetan zehar hainbertze errepikatzen diren *puskak*, *hautsiak*, *zatiak*... horiek berak izatea kontakizunak. Denbora zatitu eta geratzen diren pusketekin eraikiak izatea berriz ere

narrazioak. Hala ere azken narrazioan erraten den bezalaxe, puskak batu arren ez dira errealitate bera erakusteko gai izanen, ezta lehenagotik erakusten zutena adierazteko ere.

Narrazio hauetako bakoitzak bere denbora bere modura gauzatua du, bakoitza, denbora zati desberdinez eraiki du narrazio hauen artisauak.

... artesauen eginbidea begiratzeko modu desberdin bat aurkitzea duk, gauzen bihotzera hurbiltzeko.

Sorkuntza